

O VIZIUNE CRITICĂ ASUPRA SOCIETĂȚII ROMÂNEȘTI: RELATAREA DE CĂLĂTORIE A LUI GIUSEPPE GRABINSKI (1888)

RALUCA TOMI
(Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”)

Giuseppe Grabinski (1849–1910) a fost un publicist și om politic italian, susținător al catolicismului liberal, adept al politicii de conciliere între papalitate și Regatul italian¹. A fost nepotul generalului cu același nume, care a fost membru din 1797 în legiunea poloneză din cadrul armatei lui Napoleon Bonaparte, iar după înlăturarea împăratului s-a stabilit în Italia, la Bologna.

Autorul relatării de călătorie pe care o prezentăm s-a remarcat în epocă prin colaborarea sa la „Rassegna Nazionale”, publicație apărută la Florența din rândul susținătorilor catolicismului liberal, și a scris mai multe lucrări dintre care amintim: *Storia documentata dell'Osservatore Cattolico*, Milano, A. Lombardi, 1887, *Un ami de Napoleon III: le comte Arese et la politique italienne sous le second empire*, Paris, L. Bahl, 1897, *Il conclave*, Firenze, Ramella&C, 1903 etc.

În toamna lui 1888, Grabinski a vizitat Grecia, Turcia, Bulgaria, Serbia și România, publicându-și impresiile în „Rassegna Nazionale” sub forma unor scrisori trimise din Atena, Constantinopol, Brussa, Sofia, Belgrad, București. În anul următor a apărut și lucrarea intitulată: *Dall'Italia a Costantinopoli, note ed impressioni di viaggio*². În prefața acesteia Grabinski îl anunța pe cititor că nu va repeta descrieri făcute de alți autori și se va mărgini să relateze „câteva evenimente din călătoria mea, pentru a vă face o idee despre țările pe care le-am traversat, am crezut oportun să fac o rapidă incursiune în sfera istorico-politică, să expun condițiile prezente ale acelor ținuturi, temerile și speranțele locuitorilor, pentru a le putea descifra viitorul. Nu voi oferi cititorului nici scrisori de călătorie propriu-zise, nici conversații istorice, nici scrisori politice, ci rezumatul impresiilor mele personale, coroborate cu scurte comentarii istorico-politice și prezentarea condițiilor economice ale Turciei și ale țărilor balcanice”³.

¹ Despre Giuseppe Grabinski a scris Nicolae Iorga, *Un călător polono-italian în Sud-Estul European: Giuseppe Grabinski (1888)* în „Revista Istorică”, vol. XXVII, nr. 1–12, ianuarie–decembrie 1941, p. 142–146.

² Giuseppe Grabinski, *Dall'Italia a Costantinopoli, note ed impressioni di viaggio*, Firenze, Ufficio della Rassegna Nazionale, 1889, 131 p. Exemplarul deținut de Biblioteca Institutului Nicolae Iorga a fost cumpărat probabil de Nicolae Iorga în peregrinările sale prin anticariatele italiene, deoarece are și dedicația autorului: „All'egregio conte Luigi Sernagiotto in segno di affettuosa stima. G. Grabinski, Crocetta, 4 giugno 1891”.

³ *Ibidem*, p. VIII.

Considerațiile lui Grabinski referitoare la situația economică și politică a Regatului român sunt în general critice. Încă de la început încadrează România în rândul țărilor balcanice, deosebindu-se de acestea prin originea latină a locuitorilor săi. Spiritul latin a fost însă alterat, în opinia sa, de așezarea slavilor, de guvernarea fanarioșilor⁴. Înapoierea economică a statului român putea fi explicată prin absența clasei de mijloc (realitate observată de majoritatea călătorilor străini), prin politica lipsită de înțelepciune a conducătorilor, care au imitat instituțiile și legislația occidentală, fără a ține cont de specificul național⁵. Crearea unei infrastructuri, a căilor ferate, a școlilor, a universităților era în concepția autorului o încercare nereușită de a include România în rândul țărilor civilizate ale Europei. Neîmplinirea consta în superficialitatea acestor reforme, care nu atingeau și nu modificau esența societății românești. Discrepanța dintre guvernanți, cu o viață de risipă, de lux, imitatori ai modei și obiceiurilor occidentale, și popor a dus la dezinteresarea acestuia din urmă în ceea ce privea dezvoltarea economică a țării. În viziunea lui Grabinski conducătorii români s-au îndepărtat de principiile creștine, îmbrățișând, în perioada studiilor occidentale, raționalismul ideilor promovate de luminiști, aceasta fiind o cauză a lipsei de consistență a programelor lor politice⁶. Interesantă este și comparația dintre Ion C. Brătianu și Agostino Depretis, personalități care au guvernat România, respectiv Italia în aceeași perioadă⁷. În ceea ce privește politica externă, autorul explica apropierea de Austro-Ungaria prin poziția îngrată a Rusiei față de România în timpul tratatelor de pace ce au urmat războiul din 1877–1878, dar observa că o parte a opiniei publice, care dorea unirea cu provinciile de peste Carpați, nu ar fi respins o posibilă nouă colaborare cu Sankt-Petersburg-ul⁸.

Grabinski a sesizat importanța reformelor în agricultură pentru bunăstarea statului român. A arătat potențialul agrar al României, dar și eșecul legislației agrare, care a avut drept consecință ruina moșiilor boierești, dar mai ales a celor țărănești. Statul român s-a implicat în mai multe rânduri în reglementarea raporturilor dintre proprietarii de moșii și țăranii clăcași, chiriași ai loturilor de pământ. În opinia sa reforma din 1864, generoasă în prevederi, s-a dovedit inefficientă pe termen lung. Explicația era lipsa de fonduri a țărănimii, care nu-și putea exploata singură proprietatea căpătată prin reformă, fiind nevoită să o vândă. Din nefericire guvernul nu a sesizat lacunele legii din 1864, aceleași prevederi fiind aplicate și în 1878, în Dobrogea.

Un punct de vedere deosebit de al majorității călătorilor străini occidentali l-a avut Grabinski referitor la problema evreiască, ce a reintrat în atenția opiniei publice europene odată cu prevederile Congresului de la Berlin. Este interesant de

⁴ *Ibidem*, p. 111–112.

⁵ *Ibidem*, p. 112–113.

⁶ *Ibidem*, p. 114.

⁷ *Ibidem*, p. 116.

⁸ *Ibidem*, p. 118.

urmărit deosebirea de opinii dintre Grabinski și Marco Antonio Canini, ambii călători italieni în spațiul românesc. Dacă venețianul Marco Antonio Canini s-a plasat, în lucrarea sa apărută în 1879⁹, de partea celor care susțineau drepturile economice și politice ale evreilor din Regatul român, Grabinski a avut o opinie diferită, influențat fără doar și poate de poziția sa de apărător al catolicismului. Cunoscător nemijlocit al societății românești (în perioada 1857–1859 a stat în București, unde a revenit în 1862, iar în 1877 a fost corespondent de război), Canini a analizat cauzele problemei evreiești: risipa și luxul afișat de boieri, lipsa instituțiilor de credit, ceea ce a dus la înflorirea cametei, teama burgheziei născându-se în fața competiției evreiești. Cei care se temeau cu adevărat de evrei erau: avocații, funcționarii publici, politicienii, medicii, ofițerii, arendașii, profesorii, cârciumarii. Venețianul aducea în sprijinul afirmațiilor sale citate din discursurile lui Titu Maiorescu și Petre P. Carp, în care reprezentanții conservatorilor recunoșteau calitățile deosebite ale evreilor: onestitatea, cultul muncii, coeziunea familiei evreiești¹⁰. Canini a concluzionat că legislația antievreiască a guvernelor liberale, ai căror lideri și-au trădat principiile din 1848, nu avea nimic religios, de asemenea că oamenii obișnuiți nu sunt intoleranți față de evrei¹¹. Dimpotrivă, activitatea evreilor era un element care impulsiona dezvoltarea economică a României. Grabinski a sesizat la rândul său cauzele economice ale legislației anitevreiești, dar a descris consecințele nefaste ale așezării evreilor în România: concurența neloială a negustorilor evrei în raport cu ceilalți comercianți, interesul primilor în a încuraja viața de risipă a boierimii și viciile poporului, pentru a-și spori propriile averi. Spre deosebire de Canini, Grabinski vedea în acordarea drepturilor politice pentru evrei un obstacol în dezvoltarea burgheziei române. Iată două viziuni opuse referitoare la problema evreiască, care evidențiază ecoul chestiunii în dezbaterile europene a epocii. Situați pe poziții diferite în această problemă, atât Canini cât și Grabinski remarcă eșecul modernizării în Regatul român, explicat prin: indolența, apetența pentru lux a claselor conducătoare, corupția funcționarilor, ineficiența legislației. Prăpastia dintre lideri și popor avea drept consecință lipsa de implicare civică a celui din urmă. Amândoi au recunoscut însă valoarea și curajul armatei române în timpul războiului pentru independență¹².

București¹³, 5 octombrie 1888

p. 111 România este fără doar și poate țara din Peninsula balcanică¹⁴ în care influența occidentală este cea mai mare. Situată la gurile Dunării, între Rusia și vechile

⁹ Marco Antonio Canini, *La verità sulla questione degli israeliti in Romania*, Roma, Presso i Fratelli Bocca, 1879.

¹⁰ *Ibidem*, p. 25.

¹¹ *Ibidem*, p. 20.

¹² Giuseppe Grabinski, *op. cit.*, p. 117; Marco Antonio Canini, *op. cit.*, p. 35–36.

¹³ Traducerea s-a făcut după Giuseppe Grabinski, *op. cit.*, p. 111–131.

¹⁴ Eroare, România nu face parte din Peninsula balcanică.

provincii ale Imperiului otoman, România este o colonie latină pierdută în mijlocul nemărginitelor teritorii locuite de slavi. Originea sa o separă de Orient, de Rusia. Își păstrează cu grijă tradiția, mândră de descendența sa din colonii antici, trimiși de Roma în epoca măririi sale, pentru a popula aceste întinse câmpii, în scopul de a-și lărgi influența și civilizația asupra acestor pământuri barbare.

Românul este mândru de această amintire, care îi conferă o noblete pe care popoarele slave nu o pot contesta și nu se pot lăuda că o au. Pentru a reînvia în Europa și în populația provinciilor danubiene gloria coloniilor romane, clasele conducătoare ale Regatului român nu au lăsat să scape nicio ocazie. Recent, când Dobrogea a fost dată României drept o compensație nedreaptă în locul Basarabiei¹⁵, guvernul a renăscut memoria lui Ovidiu¹⁶, ridicându-i un monument la Constanța, unde celebrul poet al *Metamorfozelor* a murit¹⁷.

p. 112 Aceste reminiscențe istorice nu au decât o valoare secundară. Este adevărat că România a păstrat ceva din originea sa latină, dar vicisitudinile care au urmat căderii Imperiului roman au modificat caracterul locuitorilor săi și le-au corupt limba. Aproximarea de slavi, trecerea turcilor și funesta lor dominație au lăsat urme adânci urmașilor vechilor coloniști romani. De asemenea influența clerului și cea a principilor fanarioți, care au guvernat // îndelung aceste nenorocite țări, au avut o înrăurire nefastă asupra caracterului național.

România nu mai poate fi considerată o țară latină. Păstrează ceva din originea sa, dar răsturnările ruinătoare și dureroase, pe care a fost nevoită să le sufere în trecerea celor zece secole, i-au modificat esența și au introdus elemente dispartate, care i-au alterat unitatea rasei pe care o datora patriei mame.

Astăzi tânărul regat se forțează să imite națiunile occidentale și tinde a se ridica la înălțimea civilizației lor. Dar acestor dorințe li se opune un mare obstacol și întârzie această operă, căreia i se dedică regele, parlamentul și clasele culte: există în România o mare discrepanță între popor și clasele conducătoare. Această țară se află aproape în aceeași situație cu Rusia și cu alte state balcanice: le lipsește clasa de mijloc, o burghezie instruită așa cum există în statele occidentale. Între poporul ignorant și lipsit de maniere și clasele conducătoare, care sunt în general foarte culte, nu există nimic. Această absență are ca rezultat împărțirea națiunii în două partide distincte: oamenii știutori de carte și analfabeții; persoanele civilizate și cele barbare; o prăpastie îi desparte pe unii de ceilalți. O situație similară produce o consecință inevitabilă și face ca eforturile guvernului de a introduce ideile occidentale să fie sortite eșecului. Nu poate exista un progres adevărat într-o națiune în care nu participă toți membrii săi la dezvoltarea acesteia. S-a adoptat o constituție după model belgian¹⁸, s-au făcut legi conforme principiilor științei și

¹⁵ Se referă la prevederile tratatelor de pace încheiate după războiul ruso-turc-român din 1877–1878.

¹⁶ Se referă la Publius Ovidius Naso (43 î.Hr.–17/18 d.Hr.), poet latin. Statuia lui Ovidiu din Constanța a fost inaugurată în 1887, autorul fiind sculptorul Ettore Ferrari.

¹⁷ Afirmații eronate referitoare la caracterul latin al poporului român.

¹⁸ Referire la constituția adoptată în 1866.

progresului, s-au cheltuit milioane pentru drumuri și căi ferate, pentru a fonda Universități¹⁹ și școli; însă dacă țara nu se implică în totalitate în această lucrare, nu va rezulta decât o civilizație fictivă, care va acoperi destul de puțin elementele semibarbare.

p. 113 Iată care este adevărata stare a României de astăzi. Clasele conducătoare, boierii și clerul înalt au lucrat cu zel pentru a da // patriei amprenta occidentală și pentru a introduce civilizația creștină; guvernul le-a secondat; dar această operă necesită o lungă preparare și nu poate fi înfăptuită decât puțin câte puțin. S-a dorit ca acest proces să se facă rapid și s-a crezut că ar fi suficiente pentru progresul material și moral construcția de căi ferate, de clădiri, fondarea școlilor. Însă aceasta a fost o greșeală. Aspectul societății îl poate induce în eroare pe călătorul care merge numai cu trenul și se oprește în capitală²⁰, dar nu-l poate înșela pe cel care va studia și este doritor să cunoască toate aspectele, <pentru a-și face o idee corectă asupra acestor ținuturi>.

Un alt mare inconvenient este dorința nesăbuită a claselor avute de a intra imediat în rândul societății occidentale și mai ales concepția lor greșită despre ceea ce înseamnă cu adevărat esența civilizației. Dacă cei care împing România pe acest drum ar fi studiat cu adevărat această problemă și ar fi devenit conștienți de ceea ce înseamnă cu adevărat să imprimi unui popor obiceiuri conforme legii, obiceiuri care ar trebui să guverneze orice societate creștină, ar fi aflat cu siguranță că nu imitarea luxului, a îmbuibării celor din Paris, Londra, Viena sau Berlin duce la făurirea unui viitor bun pentru țară, ci înflorirea virtuților civice și creștine, care au fost sursa de inspirație a generațiilor trecute și cărora națiunile europene le datorează mărirea lor. [...] În acest mod autorii // reformelor din România trebuiau să știe să distingă între viciile și virtuțile epocii noastre, între ceea ce este progres adevărat și ceea ce este propriu epocilor aflate în decadentă.

p. 114 Din păcate, clasele înalte ale societății românești sunt lipsite de spirit religios. Și această deplorabilă situație este cauzată de ignoranța, neglijența și corupția clerului schismatic. Boierimea și puțină burghezie bogată care există nu știu și nu înțeleg valoarea învățăturilor și a acțiunii Evangheliei asupra comunităților creștine. Rezultă că acei care guvernează țara nu au nici cea mai mică idee asupra nenumăratelor beneficii pe care națiunea le poate trage din practicarea creștinismului. Clasele înalte sunt îmbătate de principiile fatale ale raționalismului voltaireian pe

¹⁹ Existau două Universități, la Iași (1860) și la București (1864).

²⁰ Orașele în România sunt în general sărace, pavate prost și cu străzi drepte, largi, flancate de case joase. Aceasta face ca în timpul verilor să fie aproape de nelocuit, din cauza căldurilor toride care se instalează și durează până spre finele lui octombrie. Nu cunosc orașul Iași și nu-l pot descrie. București este un oraș mare, în general curat și are toate comoditățile unui oraș occidental. Construcțiile sunt ridicate fără nicio regulă, străzile întortocheate, chiar și în cartierele noi, constituind astfel un exemplu pentru indisciplină și indiferență față de orice regulamente, care sunt adevărate plăgi pentru aceste ținuturi. Însă există o diferență uriașă între București și celelalte orașe românești, încât cel care cunoaște numai capitala nu-și poate face nici cea mai mică idee despre adevăratele condiții ale țării, pentru că civilizația bucureșteană este un lucru artificial (n.a).

care le-au găsit în universitățile germane și din alte părți ale Occidentului unde au făcut studiile, și pe care le-au sorbit odată cu lecturile lui Voltaire²¹, Renan²², Strauss²³ și alți o sută de autori ostili creștinismului, și sunt corupte de lecturarea operelor lui Zola²⁴ și a imitatorilor săi. Cei care guvernează acest nefericit regat au căzut, în afara unor mici excepții, în păgânism și materialism, <concepții> care îi împiedică să înțeleagă datoriile creștinului și care îi împiedică să aibă acceptate învățăturile spirituale.

Admiratoare a civilizației moderne, în tot ce are aceasta mai contrar spiritului creștin, clasele instruite au crezut că ajunge să te îmbraci după moda de la Paris și Londra, să imiți capriciile și luxul vieții mondene din marile orașe europene, să te dedai plăcerilor și să creezi în câmpiile Dunării o capitală, unde *high life*-ul se înconjoară de toate rafinamentele materialismului modern, pentru a da României un guvern cu autoritate și pentru a o introduce imediat în familia națiunilor civilizate. Consecința acestor greșeli este mare. Poporul a rămas în aproximativ același stadiu p. 115 primitiv, în ciuda școlilor care au fost deschise peste tot. De asemenea <acesta din urmă> a fost covârșit de greșelile financiare // ale guvernului, de creșterea enormă a taxelor și de mizeria care a urmat. Clasele superioare și-au compromis averile din cauza cheltuielilor excesive; numai evreii au avut beneficii de pe urma acestei situații. După ce au încurajat nefericitele vicii ale creștinilor bogați, evreii și-au ridicat averile pe ruina generală a celor săraci și bogați.

Acestea sunt rațiunile, pentru care eu afirm că civilizația în România este mai mult aparentă decât reală. Este o civilizație de suprafață, care ascunde o mizerie profundă și o stare socială deplorabilă. <Clasele conducătoare> au fost incapabile să crească gradul de cultură al poporului, să-l civilizeze. <Astfel> a crescut nefasta influență a evreilor, s-au agravat plăgile sociale de care această țară suferea înainte de proclamarea independenței. [...]

În România, ca în Serbia și Bulgaria, nu lipsesc partidele politice. Camera este divizată, iar bizantinismul are rădăcini adânci în lumea parlamentară. Cu toate acestea, nivelul intelectual fiind aici mai ridicat decât în alte țări balcanice, inconvenientele luptelor intestinale dintre partide sunt mai puțin grave. Parlamentul român se aseamănă pe de o parte cu adunările naționale din Spania și Grecia, dar și cu majoritatea republicană din Camera franceză. Se întâlnesc o multitudine de grupări, care se agită mereu și fac opoziție guvernului, până în momentul în care sunt reprezentați la putere. [...] În ceea ce-i privește pe comercianți, aceștia suportă tirania fiilor lui Israel; și merită spus că dacă ar fi fost abili și muncitori ca evreii, ar fi putut să le combată concurența. Dar se poate spune că ultimii nu procedează cu onestitate, nici loialitate. Întemeiază adevărate organizații ale banditismului comercial, mult mai rele decât cele ale tâlharilor propriu-ziși, pentru că asasinul își

²¹ François Marie Arouet, zis Voltaire (1694–1788), scriitor și filozof francez.

²² Ernest Renan (1823–1892), scriitor francez.

²³ David Friedrich Strauss (1808–1874), scriitor și teolog protestant german.

²⁴ Émile Zola (1840–1902), scriitor francez.

riscă pielea și ajunge la galere, în timp ce escrocul, care operează sub masca comerciantului, se bucură de bunul furat aproapelui său, devine nobil, chiar deputat sau senator! Negustorii evrei au găsit modalitatea de a se descotorisi de orice concurență creștină; s-au coalizat toți împotriva oricui nu făcea parte din rasa lor, punându-i în dura alternativă de a capitula sau de a se ruina. [...]

Ceea ce putem spune, în spiritul dreptății este că, opunându-se naturalizării evreilor, guvernul român nu a făcut acest gest din cauza obscurantismului sau a intoleranței religioase.

p. 116

Înainte de războiul ruso-turc România oferea Europei același spectacol ca Spania sub regele Amadeus²⁵ și Grecia la începutul domniei lui George I²⁶. Crizele ministeriale se succedau la intervale mici, instabilitatea puterii era permanentă. După război lucrurile s-au schimbat, iar țara a cunoscut dictatura de zece ani a domnului Ion Brătianu²⁷, un fel de Depretis²⁸ român. Brătianu a avut abilitatea de a grupa în jurul său pe toți cei care erau nemulțumiți de Rusia, și pe cei care au înțeles că România nu se putea sustrage de la clauzele tratatului de la Berlin referitoare la naturalizarea evreilor și au dorit să introducă aceste reforme fără ca țara să sufere. Într-un cuvânt, programul extern al lui Brătianu prevedea un acord cu Austria²⁹ și, pentru politica internă, concesiuni cât mai puține pentru evrei, cu respectarea celor stabilite la Berlin, sub presiunea diplomației europene, aflată la rândul ei sub influența plutocrației evreiești din întreaga lume.

Grație acestui program și a incontestabilei abilități a lui Brătianu, premier al unui guvern parlamentar, cabinetul său a putut dura atât de lung timp și nu a căzut decât de un an și jumătate, ca urmare a mizeriei țăranilor, a corupției funcționarilor publici, a încălcării legii de către un ministru și a influenței evreiești tot mai crescânde. Căderea lui Brătianu a avut drept consecință revenirea la instabilitatea puterii, iar astăzi miniștrii se succed la intervale scurte, exact ca înainte de dictatura acestui Depretis român.

p. 117

În privința politicii externe, noii miniștri par decizi să rămână neutri față de Austria și Rusia, încercând să elibereze România de sub orice ingerință străină. În teorie aceasta este o frumoasă politică, dar mă îndoiesc că va da rezultate practice, având în vedere că România este o țară latină înconjurată de slavii din Rusia și din Balcani, de maghiari și // se găsește pe drumul dintre Moscova și Constantinopol. Pericolul de care poate fi amenințat tânărul regat este chiar acela de a se vedea într-o zi fărâmițat de unul dintre cele două mari imperii vecine. Astăzi acest pericol este mai mare din partea Rusiei decât din partea Austriei. Admițând că aceste două state aspiră cu ardoare să ocupe Constantinopolul sau cel puțin o parte cât mai mare din Peninsula balcanică, este limpede că Austria își poate atinge scopul fără a aservi

²⁵ Regele Amadeus al Spaniei (1870–1873), din dinastia de Savoia.

²⁶ George I al Greciei (1863–1913).

²⁷ Este vorba de guvernul condus de Ion C. Brătianu între 1876–1888.

²⁸ Agostino Depretis (1813–1887), om politic italian, premier între 1876–1887.

²⁹ Austro-Ungaria.

România, deoarece aceasta este limitrofă Imperiului otoman, în timp ce Rusia se află în situația de a dori provinciile regatului român, care se găsesc vecine cu imperiul, fiindcă România se găsește în drumul Rusiei spre Balcani. [...]

p. 118 În România, ca și în Serbia sunt două curente distincte: cel rus și cel austriac. Înainte de războiul ruso-turc Rusia se bucura de o mare simpatie printre români, însă atitudinea sa în fața Plevnei a făcut-o nepopulară. De fapt datorită valorii armatei române³⁰ au putut rușii să ocupe fortăreața apărată de geniul lui // Ghazi-Osman-pașa³¹. Astăzi, după ce sângele român a fost vărsat pe câmpurile de bătălie din jurul Dunării, nu numai că Rusia nu a sprijinit interesele aliaților săi, dar le-a și furat o provincie bogată, Basarabia de sud, pentru a le da în loc ținuturi deșerte ale mlăștinoasei Dobroge. Pentru a servi fidel interesele rusești, România nu numai că nu a fost îmbogățită sau mărită teritorial, dar a fost serios sărăcită și s-a văzut silită să se mulțumească numai cu proclamarea independenței, de care se și bucura de fapt, chiar înainte de războiul ruso-turc³². Nemulțumirile provocate de atitudinea Rusiei a împins guvernul român în brațele Austriei, născându-se astfel acordul cordial dintre Viena și București³³, care a format programul extern al lungului cabinet Brătianu.

Astăzi situația s-a modificat oarecum. Amintirea loviturii date de Rusia României, în epoca tratatelor de pace de la San Stefano³⁴ și Berlin³⁵, nu mai este atât de vie și există un partid care dorește din nou o alianță rusă. Acest partid este compus în special din vechii conservatori, care văd cu neplăcere cum Rusia ortodoxă își pierde influența asupra acestei țări în profitul Austriei catolice, iar discipolii lui Photius³⁶ văd acest teritoriu ca un apanaj al lor. Ura religioasă și frica în fața propagandei catolice au format baza acestui program, astfel încât pentru conservatorii ultra schismatici dragostea de țară se află mult în urma urii față de tot ce vine de la Roma. Ei au mereu pe buze strigătul primilor rebeli împotriva Vicarului lui Iisus Hristos.

p. 119 Dar acești ortodocși fanatici nu sunt singurii care susțin politica filorusă și alianța cu țarul. Persoane care contează în țară susțin această combinație diplomatică. Sunt în primul rând, și sunt numeroși, cei care doresc să mărească teritoriul român pe seama Austriei, prin anexarea teritoriilor maghiare locuite de români, sunt iredentiștii regatului danubian. Aceștia sunt toți nemulțumiți // de opresiunea

³⁰ Armata este singura instituție bine organizată în România. Soldații au o uniformă frumoasă și un aspect marțial, iar ofițerii sunt serioși, demni a fi în orice armată europeană. Statul-major este cult și a demonstrat în 1877 calități deosebite și superioare armatei ruse. Între armata română și cea sârbă distanța este uriașă, în favoarea celei dintâi (n.a).

³¹ Ghazi-Osman Pașa (1832–1900), comandant al Plevnei în timpul războiului din 1877–1878.

³² Autorul se referă la faptul că în preajma războiului din 1877–1878 România datora Imperiului otoman numai plata unui tribut.

³³ Este vorba de tratatul economic cu Austro-Ungaria din 1875.

³⁴ Tratat semnat în 3 martie 1878, între Rusia și Imperiul otoman.

³⁵ Tratatul semnat la 1 iulie 1878, care a pus capăt definitiv războiului ruso-turc.

³⁶ Photius I (820–893), patriarh ortodox al Constantinopolului.

conaționalilor lor care locuiesc în Ungaria, și pe care guvernul de la Budapesta, imitând sistemul greșit austriac folosit în Ungaria înainte de 1860, doresc să-i maghiarizeze în același mod în care Metternich³⁷ dorea să-i germanizeze pe italieni și maghiari. În ultimul timp Rusia încearcă să-și recruteze partizani dintre cei care au o altă idee asupra puterii sale și care susțin că Imperiul moscovit va triumfa în Orient, mai devreme sau mai târziu, și că este mai înțelept să fii alături de țar decât împotriva lui, deoarece dacă în a doua ipoteză poți vedea dispariția propriei țări, în prima se poate spera că Rusia nu poate lovi un aliat fidel.

În ceea ce privește partizanii Austriei, am spus deja care le este programul și gândirea. Este frica de a fi fărâmițați de slavi, în ziua în care hegemonia rusă se va stabili în Balcani, ceea ce determină pe un bun număr de români a uita de neînțelegerile cu maghiarii și a accepta alianța austriacă. Curtea este favorabilă acestei politici și ne îndoiim că în fața eforturilor amicilor Rusiei și ale partizanilor neutralității, guvernul actual poate schimba orientarea politicii externe a României.

În ceea ce privește neutralitatea, nu există nici un dubiu că este varianta optimă, pentru că înainte de toate așa poate fi protejată independența acestei țări. Dar pentru ca aceasta să nu se transforme într-un dezastru, ar trebui ca România să fie un teritoriu neutru, pus ca și Belgia sub garanția Europei. [...]

București, 7 octombrie 1888

Voi trata în continuare situația economică a României și influența evreilor în această țară și așa voi sfârși scrisorile mele din Orient.

p. 120

Problema agrară este cu siguranță una dintre cele mai grave probleme care se impune a fi rezolvată de oamenii de stat români. De soluția găsită depinde viitorul și prosperitatea acestui tânăr regat.

România este o țară eminentemente agrară. Geografia sa o obligă de a căuta în cultivarea pământului resursele de care are nevoie. Pe de altă parte providența nu a fost ingrătă față de locuitorii gurilor Dunării. Câmpii³⁸ imense formate în cursul secolelor din aluviuni sunt foarte fecunde, iar clima este favorabilă producției de cereale. Se pare că, așa cum am spus, România ar trebui să fie o țară privilegiată și că cel puțin provinciile de la Dunărea de Jos ar trebui să se bucure de prosperitate grație bogățiilor câmpiilor lor. [...]

Servitutea țăranilor exista încă în România la sfârșitul secolului trecut³⁹. Atunci când proprietarii au acordat câteva concesiuni țăranilor, permițându-le să cultive câmpurile prin mijloace proprii, le-au condiționat de stabilirea decimeii în Valahia și a corvezii în Moldova. În Valahia toate cheltuielile erau în sarcina țăranilor. În Moldova corvezile le impuneau țăranilor zile de muncă, ce însumate dădeau o

³⁷ Klemens von Metternich (1773–1859), cancelar al Imperiului austriac.

³⁸ Cea mai mare parte a teritoriului român este format de câmpii nemărginite. Numai o mică parte este muntoasă. Chiar și în defileurile muntoase terenul este bogat în păduri imense (n.a.).

³⁹ Se referă probabil la clăcășie.

p. 121 perioadă care oscila între una-trei luni⁴⁰. Dar ceea ce era mai ruinos în al doilea //sistem era că proprietarul impunea zilele de muncă în acele zile din an în care țăranul avea și el nevoie de timp pentru propriile culturi. În van nenorocitul reclama acest sistem abuziv; proprietarul nu-i dădea decât două posibilități: ori să se supună exigențelor sale, ori să plătească decima în bani, ceea ce constituia un dezastru pentru un om sărac lipsit de bani. Într-o țară civilizată, țăranul ar fi putut să se adreseze tribunalelor pentru a fi apărat de astfel de vexațiuni. În România ar fi fost timp pierdut, știindu-se cu siguranță că justiția nu ar fi creat neplăceri boierilor.

Numai în 1849 a putut fi reglementată situația, grație intervenției Rusiei. Convenția de la Balta Liman, încheiată între Poartă (atunci era puterea suzerană a Țării Românești și a Moldovei) și Rusia a reglat pentru prima dată relațiile dintre proprietari și țărani <chiriași>⁴¹. S-a stabilit atunci că aceștia erau obligați să dea proprietarului 10% din cerealele recoltate, 25% din fân și să presteze 22 zile de muncă. Convenția de la Balta Liman a pus sfârșit arbitrarului boierilor și al altor proprietari, dar nu a dus la ameliorarea soartei țăranilor.

p. 122 În 1864, ca urmare a evenimentelor politice despre care nu putem povesti aici, a fost făcută o reformă serioasă⁴². Ceea ce a împins guvernul român pe această cale au fost condițiile foarte proaste financiare ale boierimii, care a fost sărăcită de aspirația spre lux și plăceri. S-a dorit să se atingă un dublu scop prin reformă: să se salveze boierii de ruină și să se lege mai mult țăranul de pământul pe care îl cultiva, asigurând astfel viitorul agriculturii. Guvernul a adoptat dispoziții care ar trebui să fie imitate și de către Anglia, în Irlanda. A dat proprietarilor, în locul pământurilor prost cultivate, bunuri de tezaur, cu o rată de venit de 10 %. Era un frumos dar // pentru boierimea ajunsă într-o situație disperată, dar țăranul nu trebuia să aibă nici un profit din această reformă. Iată de ce noua legislație agrară nu a avut succes în România, ca și mai târziu în Irlanda. [...] Schimbarea produsă de legea din 1864, ce a dat boierilor posibilitatea de a-și risipi moșiile, le-a facilitat ruina, pentru că s-au repezit să-și vândă bunurile de tezaur. Aceste bunuri au trecut rapid în mâinile evreilor.

În ceea ce-l privește pe țăran el nu a putut să profite de avantajele teoretice ale legii. Devenind proprietar al solului, nu a însemnat că a fost mai bogat. Pentru a avea avantaje din pământul încredințat, trebuia să aibă bani. Dar cum nu îi avea, s-a văzut constrâns să-și procure capitalul necesar pentru cultivarea terenurilor sale și a căzut astfel pradă cămătarilor. Aceasta este consecința pe care nu au prevăzut-o cei care au făcut legea și iată cum o legislație inspirată de principiile egalității și

⁴⁰ Nicolae Bălcescu, în lucrarea sa *Question économique des principautés danubiennes*, a arătat că numărul adevărat al zilelor de clacă era de 56 pentru Valahia și 84 pentru Moldova, chiar mai multe pentru acest ultim principat.

⁴¹ Relațiile dintre proprietari și țărani clăcași au fost reglementate mai întâi prin Regulamentele organice, iar o nouă legislație, care aducea precizări privind relațiile dintre proprietari și țărani, a intrat în vigoare în primăvara lui 1851.

⁴² Este vorba despre reforma rurală din august 1864.

decretată cu singurul scop de a scăpa de mizerie pe țăran și de a-l îmbogăți pe boier, a devenit cauza principală a ruinei și a unora și a altora și nu a fost profitabilă decât evreilor, care sunt plaga Orientului.

p. 123 Cel puțin în Irlanda *landlords*, chiar dacă nu au avut avantaje de pe urma legii pământului a lui Gladstone⁴³, nu au avut trista soartă a boierilor, pentru că nu erau înclinați spre risipă și spre neglijarea viitorului, calitate care arată caracterul // acestora, dar în Irlanda, ca și în România, intermediarul (*middleman*) dintre proprietar și țăran ia cea mai mare parte din veniturile terenului.

Legislatorul român care a creat o clasă de țărani proprietari a prevăzut și cazurile în care aceștia, din diferite motive, vor fi tentați să-și vândă fermele. A vrut să pună o frână acestui abuz, care ar fi anulat beneficiile pe care statul spera să le obțină din reforma sa. O clauză acorda țăranului dreptul de a-și răscumpăra pământul pe care îl cultiva în schimbul unei sume fixe, pe care trebuia să o plătească în 15 ani. Iar un alt articol al legii îl oprea pe țăran să-și vândă proprietatea timp de treizeci de ani. Consecința a fost că la a doua generație pământurile au fost fărâmițate și nu au mai putut fi cultivate decât pentru hrană. Țăranii au trebuit să-și găsească atunci alte mijloace de subzistență pentru a nu muri de foame, în ciuda calității lor de proprietari. Au început deci să-și caute de lucru peste tot, angajându-se ca muncitori agricoli pe lângă marii arendași sau la proprietarii din comuna lor. Astfel servitutea, pe care guvernul a crezut că o poate suprima pentru totdeauna prin legea din 1864, a ieșit pe poartă dar a intrat pe fereastră, iar astăzi oricine poate vedea condițiile <de viață> mizerabile ale țăranului român.

p. 124 S-ar fi putut spera că această tristă experiență ar fi instruit guvernul, ca să nu mai facă aceleași greșeli. Faptele au demonstrat contrariul. După terminarea războiului ruso-turc România a moștenit vastele terenuri pe care turcii le posedau în Dobrogea, care a devenit parte a tânărului regat dunărean. Pentru a distribui aceste pământuri era indispensabil să modifice clauzele legislației din 1864, ale căror rezultate erau atât de nefavorabile. În schimb guvernul s-a grăbit să repete greșelile reformei. Pământurile au fost împărțite între 500 000 țărani și așa, într-o scurtă perioadă de timp (din 1879 până în 1888), proprietățile date atât de rapid // au devenit insuficiente și n-au putut garanta hrana cultivatorilor. Criza s-a adâncit.

Între timp situația agricultorilor s-a înrăutățit din ce în ce mai mult. Pretutindeni speculatorul evreu și cămătarul grec s-au interpus între cultivator și boier, pentru a face să crească prețul chiriilor. Boierul mereu îndatorat și-a abandonat veniturile în mâinile afaceriștilor, angajându-le pe ani întregi în schimbul unui avans cu mult inferior valorii mărfurilor, pe care le-a cedat fără griji și nechibzuință; țăranul a murit de foame. Sunt districte întregi unde, grație manipulării cămătarilor, prețul arendelor a ajuns la jumătatea din valoarea pământurilor. Nefericitul țăran, redus la disperare, se vede constrâns să plătească zece, douăzeci, câteodată treizeci de franci

⁴³ Se referă la cea de-a doua Lege a pământului, din 1881.

pentru dreptul de a paște o vacă, al cărui preț de piață nu depășește de multe ori patruzeci de franci. Această situație nefericită i-a împins pe țărani la nesupunere și este cauza răscoalelor care au izbucnit în România la începutul verii⁴⁴. Alții au dori să vadă în aceste dezordini mâna Rusiei. Nu cred că lucrul este exact. Fără îndoială că Imperiul rus trage foloase din această situație care pune în pericol un aliat al Austriei, rivala sa în Orient. [...]

p. 125 Călătorii, care nu au vizitat în România decât marile orașe și împrejurimile lor, nu pot să-și dea seama de condițiile mizere în care stă nefericitul țăran. Locuiește în bordeie acoperite cu paie și trăiește mâncând mămăligă, de multe ori preparată din mălai // stricat. Trebuie să mergi în Irlanda pentru a vedea o mizerie asemănătoare. Fără spectacolul pe care îl oferă verdea Erin⁴⁵, se poate spune cu adevărat că țăranul român este cel mai nefericit din toată Europa. Acești nefericiți agricultori, care scaldă cu sudoarea lor un sol fertil și care trăiesc în mijlocul unor recolte de excepție, ce fac din România unul dintre grânarele Europei, trăiesc ca animalele și mor literalmente de foame, pentru că cea mai mare parte a produselor se exportă și servesc pentru a-i îmbogăți pe evrei.

Guvernul încearcă astăzi să găsească soluții pentru această situație deplorabilă. Nu este ușor de găsit o rezolvare, fie din cauza diferitelor obstacole puse de legislația și reformele precedente, care au compromis grav orice inițiativă legislativă în viitor, fie din cauza crizei agricole, care prin scăderea prețurilor cerealelor și ale celorlalte produse ale solului a agravat situația și a făcut ca rezolvarea ei să fie dificilă și complicată.

Această criză, resimțită puțin de Europa, este acută în România. Proprietarii mici încovoiați de mizerie și de camătă evreiască și-au pierdut slabele venituri care le rămăseseră după multe suferințe. Reduși la disperare s-au revoltat, iar răscoala țăranilor a dus la căderea guvernului Brătianu.

p. 126 Noul minister⁴⁶ format dintr-o coaliție parlamentară a venit la putere cu un program de reformă agrară, pentru a ameliora soarta țăranilor înfometați. Dacă se demonstrează incapabil, revoltele, care în această vară au fost limitate prin distribuirea gratuită a grâului, vor începe mai violent și atunci nu va cădea numai cabinetul, dar va fi în pericol chiar monarhia și alte instituții naționale, pentru că poporul este ruinat, va distruge totul în fața sa. Guvernul va învinge numai printr-o // represiune sângeroasă, acompaniată poate de intervenția străină⁴⁷.

⁴⁴ Se referă la răscoalele țărănești din 1888.

⁴⁵ Erin = Irlanda.

⁴⁶ Guvernul Theodor Rosetti (23 martie – 11 noiembrie 1888).

⁴⁷ Astăzi când scriu aceste ciorne ale scrisorii (iunie 1889), guvernul Rosetti-Carp nu mai e la putere. A trebuit să fie demis din cauza votului nefavorabil al Camerei și a fost substituit de un guvern conservator prezidat de domnul Catargi. Acest cabinet nu se poate sustrage de la obligația de a rezolva problema agrară și lui i se pot aplica reflecțiile pe care le-am făcut asupra politicii economice ale guvernului trecut (n.a).

Și acum, înainte de a termina această scriere, voi scrie ceva pentru a clarifica influența nefastă a evreilor asupra României. [...]

În România, unde sunt numeroși și puternici, evreii apar ca elemente demoralizatoare și o cauză a distrugerilor și nenorocirilor din țară. Opinia mea nu se explică prin clericalismul promovat de mine⁴⁸; am studiat cu atenție influența și acțiunea evreilor în Orient și mai ales în vechile provincii danubiene, care formează astăzi regatul României.

Toate clasele sociale suferă din cauza acțiunilor evreilor: boierimea, care nu își vede bogăția, înghițită de camăta acestora, care își favorizează propriile interese, poporul care suportă și mai greu vexațiunile și tirania lor financiară, negustorul creștin, pe care nu-l apără nimic în fața concurenței neloiale a israeliților.

p. 127 Apărătorii evreilor, scriitorii liberali din Occident, ce susțin cauza lor în numele unor ideologii care nu țin cont nici de circumstanțele locale, nici de abuzurile // grave și fără număr de care evreii se fac vinovați, în special în Orient, spun că fiecare țară își are evreii pe care îi merită; că dacă li s-ar fi acordat aceleași drepturi ca celorlalți cetățeni, aceștia ar fi fost onești și nu ar fi făcut camătă; că dacă boierii se ruinează, nu este din vina evreilor ci a lor proprie; că dacă poporul se dedă beției, aceasta se explică prin viciile sale; că, în sfârșit, dacă negustorii creștini ar fi știut să facă afaceri mai bune decât evreii, ar fi devenit stăpânii piețelor.

Fără îndoială nu voi fi eu care voi apăra desfrâul și risipa boierilor sau beția poporului; dar trebuie spus că evreii fac tot ce le stă în putere să încurajeze viciile boierilor și pe cele ale poporului, iar în urma acestui mod de acțiune exploatează țara și acaparează averea publică și privată. E limpede că nu pot fi evreii învinuiți de luxul excesiv și de obiceiurile îndoielnice ale boierilor. Aceste cheltuieli, acest lux, aceste comportamente sunt cauzele dezastrului financiar în care se află. Dar poate fi justificată camăta nerușinată a evreilor? Este evident că activitatea acestora accelerează ruina boierilor, pentru că evreii nu numai că le împrumută bani, dar le cer o dobândă mare și le încurajează în orice mod stilul de viață risipitor, oferindu-le credite nelimitate. Cei care cunosc România știu perfect ce se întâmplă și nu pot ignora că fără persuasiunea evreilor, fără sfaturile lor interesate, numărul boierilor care își risipesc averile ar fi mai mic, ca și cel al evreilor care se îmbogățesc pe spezele lor. [...]

p. 128 În ceea ce privește beția țăranilor, sunt multe de spus. Aici, ca și în Rusia, poporul se lasă pradă băuturii fără limite. O explicație ar fi clima umedă a acestor ținuturi. Se bea la început pentru a se încălzi, iar apoi se prinde gustul pentru țuică. În Rusia, ca și în România, toate cârciumile și toate magazinele de băutură aparțin evreilor. Aceasta nu este o meserie bună, dar nu vreau să insist în acest sens. Poate

⁴⁸ În materie religioasă sunt adversarul intoleranței. Aș fi vrut ca toți să fie catolici, dar din sinceritate și nu forțați de lege. Trebuie să fie respectată conștiința omului, chiar dacă se află în greșală, deoarece numai convingerea poate converti la adevăr, în timp ce forța produce victime și ipocriți. (n.a).

sunt onești, iar cel care vinde băutură nu este responsabil pentru abuzul consumatorului. Dar ceea ce este cu adevărat neonest este să favorizezi și să încurajezi cu orice mijloc viciul băuturii și să speculezi acest obicei dizgrațios și rușinos al poporului. Așa fac evreii din Rusia și România.

p. 129 Nu se mulțumesc să vândă țuica, dar o vând și acelor care nu o pot plăti imediat. Cârciumarul evreu deschide credit țăranului și așa încurajează dependența nefericită a țăranilor, cauza ruinei și demoralizării poporului. [...] // În orice cârciumă se află o mare tablă, pe care sunt înscrise numele celor ce obișnuiesc să bea pe credit. Evreul înscrie cu cretă toate paharele pe care le vinde clienților și care nu sunt plătite. Când țăranul este beat și nu mai are control, atunci creditorul profită la maxim. La fiecare nou pahar, nu numai că îl înscrie pe tabla fatală, dar scoate din buzunar o altă cretă de care se servește fără rușine. Așa vede clientul crescându-i debitul. Dacă a doua zi reclamă, cârciumarul îi răspunde că totul s-a făcut în prezența sa și că nu-și mai aduce aminte din cauza beției în care se aflase. Țăranul neputând aduce probe, trebuie să plătească.

p. 130 Grație acestei tactici, vânzătorul de băutură înghite în scurt timp tot ceea ce posedă nefericitul țăran. Nu numai că-l fură de tot avutul său, dar îi închide creditul, pune sechestru pe vite, pe mobilele sărăcicioase din casă și pe uneltele de lucru. Astăzi, mai mult, în virtutea infamei legi a emancipării impuse de diplomația europeană adunată la Berlin, lege care permite evreilor să posede ceea ce le era // interzis înainte, condițiile țăranului s-au înrăutățit. Evreii au profitat din plin de această concesie a plutocrației occidentale deoarece acesta a lărgit câmpul lor de acțiune, și în timp ce mai marii băncilor și ai burselor au accelerat ruina boierilor pentru a le lua proprietățile, numeroșii cârciumari și-au diversificat activitatea și le-au oferit clienților credite înșelătoare [...].

p. 131 Ceea ce putem spune, în spiritul dreptății, este că opunându-se naturalizării evreilor guvernul român nu a făcut acest gest din cauza obscurantismului sau a intoleranței religioase // de care a fost acuzat la Congresul de la Berlin, dar și în cercurile diplomatice ale Occidentului, inspirate de plutocrația evreiască sau de către presa europeană aservită așa-zisului liberalism iudaic. Evreii și protectorii lor au știut să se preveleze de ideea de dreptate, de egalitate dintre cetățenii unei țări, de libertatea de cult și a conștiinței, pentru a introduce în fragila și nefericita Românie decretul fatal, care asimilându-i pe evrei cu creștinii și acordându-le dreptul de cetățenie a făcut să dispară ultima barieră care era în fața omnipotenței semitice. [...]

Cât despre mine, spun cu sinceritate, nu doresc nici injustiție, nici opresiune; condemn persecuția și violența, dar cer ca un întreg popor creștin să nu fie dat legat de mâini și de picioare cămătarilor evrei fără conștiință, expus degradanței corupției, numai pentru a satisface dorințele infame ale unor oameni necinstiți. Eu așa cred că pot apăra adevărul și justiția.

Și acum că am ajuns la finalul acestor notițe de călătorie, nu-mi rămâne decât să-i mulțumesc cititorului, pentru bunăvoința sa și să sper că aceste fugitive reflecții nu sunt inutile aceluia care au avut bunăvoința să mă urmeze cu mintea în lunga mea peregrinare prin Orient.

UNE VISION CRITIQUE SUR LA SOCIÉTÉ ROUMAINE:
LA RELATION DE VOYAGE DE GIUSEPPE GRABINSKI (1888)

Résumé

L'article présente la relation de voyage faite par l'italien Giuseppe Grabinski en 1888, c'est-à-dire dans une période d'instabilité ministérielle et de crise sociale à cause de l'émeute paysanne qui provoqua la démission du gouvernement Ion C. Brătianu. La relation s'occupe alors de certains problèmes fondamentaux de la société roumaine, voir le caractère plutôt apparent de la modernisation, le décalage matériel et culturel entre les élites et le petit peuple et particulièrement la question juive, conçue à travers la concurrence économique qui opposa les usuriers et les marchands israélites aux grands propriétaires et aux paysans roumains, et non pas sur rapport religieux ou racial.

Mots-clés: modernisation, relations sociales, exploitation économique, question juive.